

להלכה נקטו כמה פוסקים כרבי יוסי הגלילי (ע' לחם משנה הל' נזקי ממון ח,א בדעת הרמב"ם; חלקת מחוקק סוס"י כח. וכן הוכיח בקצוה"ח ר"ס תו). ואמנם, מהשלחן ערוך (אה"ע סוס"י כח, עפ"י הרא"ש כאן. וע"ש בנושאי כלים) משמע שהדבר ספק. (ושיטת הרבה אחרונים בדעת הרמב"ם, שפסק 'ממון גבוה', אם כי לענין כמה הלכות נראה מדבריו שפסק שהרי הם כממון בעלים, והסבירו שיטתו בדרכים שונות – ע' מרכבת המשנה מעילה ד,ה; חזו"א ג,טו; או"ש גניבה ב,א; אבן האול נ"מ ת, ועוד).

כתב בקצות החושן (ר"ס תו): זה שאמר רבי יוסי הגלילי שהוא ממון בעלים ואפשר למכרו לאחר – דוקא לענין זכות אכילת הבשר, אבל אי אפשר למכרו כדי שיעלה הקרבן לשם חבירו, אלא לעולם נשאר הוא ה'מתכפר'. ובוה פרש כמה סוגיות ויישב כמה תמיהות. (ויש חולקים על שיטה זו – ע' פנ"י להלן סו: (מובא בקצות); נתיה"מ רמא; חזון איש ב"ק ג,טו, ועוד).

עוד כתבו האחרונים, שקדשים קלים אסורים בהנאה מן התורה אף לריה"ג, הגם שאין בהם מעילה קודם זריקת הדם. (ע' קצוה"ח ש. והקשה לפי"ז מדוע ריה"ג מחייב על כפירת ממון דקק"ל, ונשאר בצ"ע'. וע' באחיעזר ח"ג סוס"י סב. וע' מל"מ מעילה ב,א ובקה"י).

דף יד

'לעולם דאזקיה תורה דמשאיל לתורא דשואל והב"ע שקבל עליו שמירת גופו ולא קבל עליו שמירת נזקיו. אי הכי אימא סיפא נפרצה בלילה... הא ביום חייב. הא לא קבל עליו שמירת נזקיו?'. ואין לפרש שהחייב מתייחס למשאיל, בעל השור – כי הוא אפילו ביום פטור עד שיודיעוהו שנפרצה, שהרי אין הבהמה אצלו (רשב"א. וכן משמע בתשובות נוספות שבסוף שו"ת הרא"ש, ו).

מבואר שאין חייב על בעל הבהמה להיות בסמוך לה כדי להיודע כשנפרצה הדייר. ויש מי שנקט לאידך גיסא, שהמשאיל חייב גם בלילה כיון שמסרה למי שאין מוטל עליו לשמור אם ייפרץ, ואילו היתה אצלו היה נודע לו שנפרצה קודם שתזיק (כן מובא בחדושי הראב"ד).

'בהצר מיוחדת לפירות ואינה מיוחדת לשוורים, דלגבי שן הויא לה חצר הניזק' – אבל לגבי קרן לא הוי כרשות הניזק, וגם לרבי טרפון אינו משלם אלא חצי נזק. והטעם, לפי שלא היה לניזק להכניס שם שורו.

אכן, אם נגח או נשך שם אדם, וכן אם הזיק שם פירות באופן חריג – ישלם נזק שלם לרבי טרפון (כ"נ. וע' סמ"ע שפט סקי"ג וט"ז שם; בית מאיר להלן טז: על רד"ה וא"י).

'אילימא לא לזה ולא לזה כלל אלא דאחר, והא בעינא ובער בשדה אחר וליכא'. נקטו כאן בפשיטות לפטור על השן והרגל שהזיקו ברשות אדם שלישי [משמעות ובער בשדה אחר – שדה של זה שמבער לו. עראבי"ד]. ובירושלמי (הביאו הרא"ש כאן) נחלקו בכך הברייתות.

ויש לפרש מדוע נקטו כאן כדבר פשוט שפטור, משום שאותה ברייתא סוברת שבחצר המשותפת לשניהם בשוורים ובפירות פטור, ומבואר שתנא זה דורש 'אחר' בדוקא, שאם רשות שניהם שוה – אין זה 'שדה אחר'. וכיון שכן, הרי מאותו הטעם אם אין רשות לשניהם להניח שם פירות – הרי המזיק והניזק שוים, שאינה של שניהם.

ואילו הירושלמי הולך כמאן דאמר חצר השותפין חייבת, ו'אחר' – לאו דוקא, והכי נמי בשאין לשניהם שייכות בה – חייב (עפ"י חדושי ר' מאיר שמחה).

א. המדובר כשנכנסו לאותה חצר בלא רשות, כמוש"כ הרא"ש – אבל אם יש להם רשות, נראה שלדברי הכל פטור כברה"ר.

ב. לפי הסברא האמורה יוצא לכאורה שאפילו בחצר של שניהם, אם אינה מיוחדת לא לפירות ולא לשוורים – פטור על שן ורגל, שאין כאן 'שדה אחר'. ואולם ברשב"א מבואר שהי"ב. וצ"ע.

'אלא פשיטא לא לזה ולא לזה אלא דחד... רישא רבי טרפון וסיפא רבנן... לא לזה ולא לזה לפירות, אלא דחד...'. תימה, למה לא נקט כלישנא דרישא, 'רשות הניזק' (או 'רשות הניזק לפירות'), ועל כל פנים הול"ל 'לא לזה ולזה' שיש במשמע לא של שניהם אלא של אחד, אבל 'לא לזה ולא לזה' משמעותו הפשוטה מורה שאינה של אחד מהם (ועראב"ד ורשב"א).

ואולי לשון הברייתא עצמה מורה לפרש כן, שקשה מה התוספת בשתי הבבות האחרונות 'כגון...', ולמה לא סגי בכללים עצמם 'לזה ולזה' 'לא לזה ולא לזה', כבשני הכללים דרישא 'לניזק ולא למזיק...?' אלא משמע שהתנא בא לפרש אותם כללים שלא נטעה בהם; 'לזה ולזה' – דוקא במשותפת גם לשוורים, דומיא דבקעה. 'לא לזה ולא לזה' – אין הכוונה כמשמעות הפשוטה, חצר של אחר, אלא 'כגון שאינה של שניהם' דייקא, אלא של אחד מהם.

ונקט לשון זו, ולא 'רשות הניזק' כפשוטו – לפירוש רבא, משום שלשוורים היא מיוחדת לשניהם. ולפירוש שמואל דאולא כשני תנאים, יש לומר שתנא דרישא הסובר כרבי טרפון בא להדגיש שלא אמר ר"ט אלא כשיש רשות לניזק ולא למזיק, שהכניס זה את שורו שלא כדנין, אבל אם מיוחד לשניהם לשוורים – אינו משלם אלא חצי נזק. ואילו סיפא דאליבא דרבנן היא, כוללת כל גווני שאינה לא לזה ולא לזה אלא דחד, בין אם היא רשותו שלו בלבד, בין במיוחד לשניהם לשוורים.

אך המחזור יותר כדברי הנמוקי-יוסף שמדובר שאין רשות לשניהם לתת בה פירות אלא האחד, ובעוד פירותיו בתוכה אין חברו רשאי להניח בה לא פירות ולא שוורים. וזהו 'לא לזה ולא לזה' דקתני – כי סתמא דמלתא באופן כזה אין מדובר בחצר שלהם אלא של אחר.

חילוקי הרשויות לענין נזקי שן ורגל – סיכום

דבר מוסכם ופשוט שאין חייבים על השן ועל הרגל ברשות הרבים, כמו שלמדנו מן הכתוב ובער בשדה אחר. וקל וחומר לרשות המזיק, שאף בשאר ממון המזיק פטורים בו.

רשות של אדם אחר – נקטו בסוגיא בפשיטות שפטור, שאין זה בכלל 'שדה אחר'. ובירושלמי (מובא ברא"ש) נחלקו בדבר ברייתות.

ארע הנוק בחצר של שותפין –

אם היא מיוחדת (=מיועדת) לשניהם הן להכנסת פירות הן להכנסת שוורים – פטור על נזקי שן ורגל (כך מבואר למסקנת הסוגיא, וע' בתד"ה חצר, ובירושלמי. ויש אומרים שנחלקו בזה האמוראים – ע' מ"מ א, ח).

מיוחדת רק לפירות ולא לשוורים – זהו 'קושיא דרבי זירא ופירוקא דאביי' אם היא בכלל 'שדה אחר' משום שאין לו למזיק רשות להכניס שם שורו, או כיון שמיוחדת לפירות לשניהם – אין זה 'שדה אחר'. ואפשר שנחלקו בזה גם רב חסדא ורבי אלעזר. ואפשר ששניהם מודים בזה שחייב, וכך העמדנו את הברייתא.

מיוחדת לשניהם רק לשוורים ולא לפירות – פטור, שהרי השור נכנס ברשות, והנחת הפירות שם אינה ברשות [ולא עדיף זה מרשות הרבים].

מיוחדת לשניהם לשוורים, ואילו לפירות – רק לניזק; לגרסתנו (כ"ה שיטת רש"י, הרמב"ם, הרא"ש. וע' בחזו"א יא, א) ובחזושי הגרנ"ט (קכח) בטעם הדבר) – חייב. ולשיטת רבנו תם, וכן נראה שנקטו הרשב"א ומהרי"ח – פטור.

והוא הדין במיוחדת לניזק בלבד לפירות, ולמזיק בלבד – לשוורים, שכיון שרק לאחד ניתן זכות לפירות, כאילו נתן לו זכות חצר הניזק בפירותיו – עפ"י חזו"א יא, א ב מהגר"א. (ע' חו"מ שפטי יד ובסמ"ע וט"ז). כל הנידון כאן בדין חצר השותפין, הוא דוקא בהזק של שותף אחד לחברו, אבל שור של אחר שהזיק שם את שורו של אחד מן השותפין – הרי זה חצר הניזק (כדלהלן מה רע"א וברש"י).

פטור שן ורגל ברשות הרבים

מבואר בגמרא שחצר שאינה של שניהם פטורין בה על נזקי שן ורגל. וכן מבואר שלרבי זירא פטור ב'לזה ולזה לפירות ולא לשוורים'.

והנה הרי"ף (בריש מסכתין) נתן טעם לפטור שן ורגל ברה"ר, לפי ש'אורחיה' הוא. ובאר הרא"ש את דבריו, שבא ליתן טעם לקרא; כיון שדרכו להלך שם ואי אפשר לבעליו ללכת אחריה תמיד, פטרה תורה נזקים אלו [אמנם ב'שן' משלם דמי הנאתו, כדלהלן בפ"ב]. ונפקא מינה מטעם זה – הוסיף הרא"ש – שאם היה עץ ארוך שמונח מקצתו ברשות הרבים ומקצתו ברשות היחיד, ודרסה עליו ברשות הרבים ושברה כלים ברשות הניזק, כיון שדרכה לדרוס בהליכתה – פטור.

[וכן הסכים מהרש"ל (אות ד) לדינא – ודלא כדעת התוס' (עתוס' ו. ד"ה תאמר. וע' גם שלה"ג). ובר"י מגאש (ג):] גם כן נראה שאין חייב אלא אם המזיק נמצא ברשות הניזק, כדכתיב ושלח את בעירה ובער בשדה אחר].

ולכאורה מסוגינתנו נראה שדין זה גזרת הכתוב הוא ולא מטעם 'אורחיה', שהרי במקרים שלפנינו אין רשות לשור הניזק להלך שם ואין דרכו בכך? [וכיוצא בזה הקשו מלקחה פירות מחצר הניזק ואכלתם ברשות הרבים, שלהלכה – פטור. וכן בנפלה לגינה. וכן במגדל בהמה דקה בארץ ישראל, דפטור ברשות הרבים. וכן מאריה שדרס ואכל ברשות הרבים, שפטור כדלהלן טז: – ע' ים של שלמה; חזו"א ג, א].

ובארו חכמים אחרונים דבר זה בסגנונות שונים; אכן שני דינים הם, דין פטור מיוחד מגזרת הכתוב כל שאינו ברשות הניזוק, ובנוסף יש פטור ברשות הרבים כל ש'אורחיה' (ע' בחדושי ר' אריה לייב מאלין, סה; חדושי הנצי"ב יט. ד"ה בעי מיניה, ולהלן כה.). ובספר בית ישי (עה. והביא שכבר כתב כע"ז בקובץ באורים ב"ק סי' יא) האריך לבאר, בהבאת דוגמאות לדבר, שדינים רבים שיש להם טעם וסברה, מרחיבים אנו את הדין עפ"י אותו טעם אף כי הדין עצמו קיים גם כאשר אין שייך הטעם, כי לא חילקה תורה בדין. אף כאן, טעמא דקרא הוא משום דאורחיהו בכך, אבל לא חילק הכתוב בין המקרים השונים אלא סתם וגזר אומר שאינו חייב אלא ברשות הניזוק, גם כאשר לא קיים מציאות של 'אורחיה', אבל אין זה מונע אותנו מלדרוש טעמא דקרא, שמשום שזעל פי רוב הוי אורחיה, ממילא נוכל ללמוד מכך לפטור בכל מקום שקיים טעם זה, כגון בעץ ארוך.

ואין זה ענין למחלוקת התנאים אם דרשינן טעמא דקרא, שהם נחלקו בהגבלת משמעות הכתוב על פי הטעם, אבל ללמוד מן הכתוב בנין אב לשאר מקומות – שפיר דמי (וכזאת יש בערוך לנר סנהדרין נה. וע"ע חזו"א נגעים ט, י; אמרי שפר לה, ד).

*

(ע"ב) 'אמר רבה בר עולא: דבר הנקנה בכסף. – עבדים ושטרות נמי נקנין בכסף?...'. יש לפרש דעתו דרבה בר עולא, 'דבר הנקנה בכסף ולא במשיכה, אבל עבד נקנה גם במשיכה (קדושין כב:). [עוד נראה דלא שכיח לקנות עבדים בכסף, עפ"י מש"כ בקצות החושן (רמ"ט, ב) שהאדון זוכה גם במה שקנה העבד קודם היותו עבד, ולא משכחת לה קנין כסף אלא כשקונהו מאחרים, או אב המוכר בניו קטנים, או כגון שמאכילו וכדומה, כמו שכתב בחזו"א אה"ע קמח].

'ביתמי'. רש"י כאן כתב טעם שמטלטלי דיתמי לא משתעבדי לפי שיש לומר לאחר מיתת אביהם קנאום. ולכאורה יש לשמוע מזה שאם נדע בודאות שהיה של אביהם – משתעבדים (כן דייק המאירי). ולא משמע כן (ע' כתובות פד – גבי פקדון שאצל אחרים מחיי האב. וכ"כ במאירי). ואף רש"י עצמו (בבבא מציעא סז:) כתב טעם אחר, לפי שאין סומך דעתו עליהם. ויש שכתבו שטעם זה אינו אלא בהלוואה וכדומה אבל בניזקין אין ענין לסמיכות דעת. (ע' שו"ת שואל ומשיב מהדו"ד ח"ב פג; הר צבי. ולפי"ז צ"ל ד'ב'ע"ח' שנקט רש"י, אינו במשמעות הרגילה). וע"ע באילת השחר להלן לט.

דף טו

'על פי עדים... בני חורין למעוטי עבדים, בני ברית למעוטי עכו"ם...'. הראשונים ז"ל נתנו טעמים לכך שהוצרכו ללמד כאן שעדים נכרים ועבדים פסולים [שאם להשמיענו את עיקר הדין שאלו פסולי עדות הם, דבר שלא שמענוהו בשום משנה, לא כאן מקום חידוש זה, אלא במסכת סנהדרין. ע' פרקי מועדות כרך ב פרק יח].

זו לשון הרמב"ם (נזקי ממון ח, ג): 'שלא תאמר, הואיל ואין מצויין באורוות הסוסים וברפת הבקר וגדרות צאן אלא העבדים והרועים וכיוצא בהן, אם העידו שבהמה זו הזיקה את זו – שומעין להם, ואם העידו קטנים או נשים שאדם זה חבל את זה או העידו בשאר נזקין – סומכין עליהן. אין הדבר כן, אלא אין מחייבים לעולם ממון על פי עדים עד שיהיו עדים הכשרים להעיד שאר עדיות ויעידו ויחייבו בית דין המזיק לשלם'. האריך בלשונו לבאר מה בא התנא להשמיענו, כאמור.

(וכיו"ב בפירוש המשנה להרמב"ם. ומצינו שהתורה נתנה נאמנות ליחיד מפני שכפי סדרו של עולם הוא לבדו היודע, ואף בפסולי עדות – כדן נאמנות החיה על הילוד, וכן האם כל שבעה ימים. ודעת הרא"ש (בתוספותיו לקדושין עד ובתשובה נב, ג) שהוא מדאורייתא, ממה שהאמינה תורה את האב על בנו 'כיר – יכירו לאחרים', שמאורעותיו מסורים בידו. וע' גם בחזו"א אה"ע נט, כ).

והרא"ש כתב: 'דסלקא דעתך אמינא דלענין נזקין ראוי להאמין לכל אדם כדי שישתלם לניזק דמי נזק'. ועוד כתב שהחידוש הוא שאפילו שור של גוי שנגח שור של ישראל, אין דנים אותו אלא בעדים כשרים בלבד.

וכתבו אחרונים שאפשר שהרמב"ם חולק על דין זה, שהרי דברי המשנה מוסברים ללא אותו חידוש (עפ"י פרישה, אבן האול). וכבר דנו בענין זה האחרונים, על דין העדות לגבי בן נח, שהרי אמרו שבן נח נהרג בדיין אחד ובעד אחד (סנהדרין נז: רמב"ם מלכים ט, יד) ולכאורה 'קל וחומר' הוא לדיני ממונות, וכפי